

Max Liljefors, konsthistoria och visuella studier
Thomas Rydén, bokhistoria

Performing Crisis: Body and Authority in Contemporary Art

Presentation, syfte, målsättningar

Delprojektet syfte är att undersöka en tendens inom samtidskonsten att iscensätta vad som kan kallas *kunskapskriser*, eller kanske bättre uttryckt, att *försätta kunskapssystem i kristillstånd*.

Det handlar om verk som skapar (eller påvisar) en motsättning eller inkompatibilitet mellan å ena sidan ett regelstyrt system av kunskap, t.ex. samhällliga hierarkier och institutioner, och å andra sidan den materiella eller kroppsliga dimensionen av detta kunskapssystem, i dess helhet eller delar. Vi vill med vår studie pröva förbindelselänkar såväl mellan verk som vid första åsynen kan tyckas tämligen väsensskilda som mellan dessa verk och olika slags krismedvetande i det omgivande samhället. Vår målsättning är att, genom uttolkandet av de *kunskapskriser* som de aktuella verken utlöser, bidra till en förståelse av den *epistemologiska* dimensionen av kristillstånd/krismedvetande i allmänhet, en förståelse som i förlängningen kan prövas mot fenomen utanför konstens område. Därför kommer vi delvis att fokusera på verk som mycket konkret interagerar med andra samhällssektorer än konsten, såsom media, vården och rättsväsendet. Vår empiri utgörs såväl av verken själva, dess egenskaper och betydelsebildningar, som de reaktioner de utlöser i dessa andra kontexter.

Vår studie kretsar kring en motsättning som lite förenklat kan ställas upp som ett antal motsatspar: skrift/kropp; språk/existens; betydelse/materia; tecken/ting. Formulerad på detta allmänna plan kan denna motsättning (eller polaritet) läsas in i en lång rad kulturella företeelser. Ett exempel är det talade eller skrivna språket, där yttrandets/skriftens semantiska betydelse står mot ljud- respektive skrivtecknets materiella dimension, som alltid yttrar sig som en sorts mekanisk och i sig själv meningslös *kraft* (röstens framträngande, skrivverktygets åverkan i skrivytan). Ett annat exempel kan vara den anonyma, avklädda mänskliga kroppen; den oförklarliga gåta som människan reducerad till biologisk varelse kan utgöra om hon berövas de sociala bestämningar i vilka hennes identitet är upphängd.

En hypotetisk utgångspunkt för vår studie är att denna allmänna polaritet, som i olika varianter måhända kan spåras i alla mänskliga kulturer, i den senmoderna perioden yttrar sig med en särskild "epistemologisk vändning", dvs som en problematik som rör validiteten och legitimiteten hos olika kunskapssystem. Vi menar att denna problematik artikuleras på ett särskilt betydande vis inom vissa delar av samtidskonsten.

Empiri

Undersökningens empiri utgörs av ett antal verk av internationella och svenska konstnärer, utförda från 1978 till idag. Vi presenterar dem här inte kronologiskt utan indelade i två olika

”typer” av verk. Vi tycker oss nämligen se att den kunskapskrisens diskurs som vi vill utforska yttrar sig i två tämligen distinkt urskiljbara former och en av studiens målsättningar är som nämnts att undersöka det möjliga underliggande släktskapet mellan dem. Samtliga verk kretsar allmänt uttryckt kring motsättningen mellan en övergripande systematisk ordning – ”institution, auktoritet, fader, gud” – och en mänsklig oförmåga eller vägran att ingå i denna ordning – ”jaget, subjektet, upproret, oordningen”. Ur glappet mellan dem uppstår uttryck som i en eller annan mening är otillräckliga eller oartikulerade – ”lögn, misslyckande, haltande, stammande, sammanbrott”.

I den ena typen av verk vi vill studera gestaltas detta genom en konflikt mellan skrift och kropp, i vilken de båda är ohjälpligt i färd med att smälta samman och samtidigt explosivt inkompatibla. Ett sådant exempel är Peter Greenaways film *Pillow Book* från 1996. Där utgör en familjs födelsedagstradition, där en kalligraf återger en skapelsemyt genom att skriva på dotterns ansikte och signera verket på hennes nacke, navet i en skildring av processen från objekt till subjekt där kroppens och existensens oskiljbarhet framstår som en oemotståndlig provokation mot filmens auktoritative förläggargestalt. Paula Willoquet-Maricondi har i sin text ”Fleshing the Text: Peter Greenaways *Pillow Book* and the Erasure of the Body” från 1999 uppmärksammat flera aspekter på filmens psykologiska implikationer, som förtjänar att fördjupas ytterligare.

Ett annat studieobjekt utgörs av en verkserie av den kinesisk-amerikanske performancekonstnären Zhang Huan, i vilka relationen mellan skrift, kropp och auktoritet intar en central roll. I performance- och fotoverket *Family Tree* 2000 låter Huan tre kalligrafer täcka hans ansikte med skrift, lager på lager av förfädernas namn och traditionella berättelser i tusch tills hans hud är fullkomligt svart. Till sist är han så täckt av text att både skriftens mening och hans egen identitet har försvunnit. I ett annat verk äter han böcker vars text han är oförmögen att tillgodogöra sig med blicken.

I den andra typen av verk står inte en konkret konflikt mellan text och kropp i fokus. Istället bygger de på motsättningar mellan samhällliga institutioner och mänskliga individer. Ett exempel utgör den serie om fem performances som den taiwanesisk-amerikanske konstnären Teching Hsieh utförde i New York mellan 1978 och 1986. Varje performance varade i exakt ett år, under vilket Hsieh underkastade sig en eller annan strikt och grundläggande begränsning i sin livsföring. I ”Outdoor Piece” (26/9 1981 – 26/9 1982) vistades Hsieh oavbrutet utomhus utan att gå in i något hus, tält, fordon, etc – hans performances utgör snarare existensstillstånd än handlingar. Enda gången som Hsieh, som vid denna tidpunkt var illegal immigrant i USA, trädde in under ett tak var när polisen tvingade in honom på polisstationen efter att han arresterats för inblandning i ett handgemäng. (Vid rättegången lät dock en förstående domare Hsieh förbli utomhus.)

Den svenska konstnären Ann-Sofi Sidéns projekt ”Who Has Enlarged This Hole?” från 1994 baseras på den amerikanska psykiatern Alice E Fabians (d. 1993) levnadsöde. Fabian led under många år av en paranoid psykos samtidigt som hon innehade en befattning inom New Yorks vårdapparat som innebar att hon kontrollerade andra psykiatrens patientjournaler. Utifrån dagboksanteckningar och röstinspelningar, som Sidén erhållit från Fabians dotter, utforskar Sidén de psykiska och sociala aspekterna av en ”Vem övervakar övervakarna?”-problematik som uttrycks i Fabians dubbla kamp med sin sjukdom och med

sin arbetsplats som vid upprepade tillfällen försökte avsätta henne. Eftersom Fabian själv behärskade och representerade det kunskapssystem genom vilken hennes sjukdom kunde diagnosticeras kunde hon klara sig igenom de psykiatriska testerna.

I Lars Noréns pjäs *Sju tre* som Riksteatern producerade 1998, och som Norén själv regisserade, ingick bland skådespelarna tre interner från Tidaholmsanstalten, som spelade sig själva på scenen. Därifrån gav de uttryck för sina personliga antisemitiska åsikter, vilket gav upphov till en hätsk mediedebatt om konstens frihet och ansvar och om gränsen mellan verklighet och fiktion. När en av internerna rymde och medverkade i de uppmärksammade polismorden i Malexander den 28 maj tog debatten plötsligt en annan vändning. I vår studie vill vi emellertid uppmärksamma den mångfacetterade problematik som utvecklade sig runt pjäsen före den händelsen, i vilken konstnärliga, mediala och juridiska kontexter både samverkade och kolliderade. Det tycktes inte vara så mycket de nazistiska yttrandenas innehåll som utlöste debatten utan den fysiska närvaron i teaterrummet av verkliga nazister. En reporter på Svenska dagbladet polisanmälde internerna för hets mot folkgrupp men åklagaren väckte inte åtal eftersom deras uttalanden ändå följde instruktionerna i manus.

Ett annat svenskt och i media mycket uppmärksammat verk är konstfacksstudenten Anna Odells verk ”Unknown, woman 2009-349701” från 2009. Odell fingerade bland annat en psykos på allmän plats och togs in för behandling på Sankt Görans sjukhus i Stockholm, där hon lades i bältessäng och tvångsmedicinerades. Samma dag som det färdiga verket presenterades på Konstfacks elevutställning i juni 2009 väcktes åtal mot Odell. Domen väntas i början av hösten. Genom Odells iscensatta psykos inte bara utmanades det kunskapssystem som representeras av psykvårdens diagnos- och behandlingsformer, utan det kom också i kollision med konstsystemet och dess kriterier för giltiga yttranden – i debatten har anförts såväl den konstnärliga friheten som att Odell varit psykiskt sjuk tidigare i livet. Liksom med de övriga studieobjekten kommer projektet att studera både verket självt och dess reception i olika kontexter.

Vi inventerar fortfarande fältet för lämpliga studieobjekt och ytterligare verk kan tänkas tillkomma alternativt ersätta något av de ovan nämnda. Det slutgiltiga antalet tolkningsobjekt kan bara fastställas när storleken av ett eventuellt beviljat forskningsutrymme står klart.

Teori

Som redan framgått använder vi begreppet ”kunskapssystem” i en ganska allmän bemärkelse. Det betecknar en sammanhängande, relativt avgränsad, regelstyrd social och samhällelig kontext med explicita kriterier för att validera kunskap, till exempel utbildnings- eller sjukvårdssystem, juridiska eller monetära system. Även konstvärlden svarar mot denna definition. Vi vill framhålla den familjelikheter (men inte identitet) som finns mellan termen kunskapssystem, förstådd i denna bemärkelse, och Pierre Bourdieus fältbegrepp, Michel Foucaults diskursbegrepp eller John Searles begrepp ”institutionell verklighet”. Inte bara betecknar dessa en kodad, explicit eller implicit regelstyrd arena i vilken kunskap produceras. De inbegriper också mer specifikt synpunkten att dessa arenor är beroende för sin existens

av performativa utsagor, eller talakter, förstådda enligt språkfilosofen J.L. Austins inflytelserika definition. Bourdieu diskuterar utförligt detta förhållande i boken *Language and Symbolic Power* (1991). Searle (som var elev till Austin) hävdar i *The Construction of Social Reality* (1995) att alla mänskliga institutioner bygger på statusfunktioner som bara kan skapas och upprätthållas genom språket. Foucault, som distanserar sig från talaktsteorin i *L'Archéologie du savoir* (1969), har senare påpekat (bland annat i ett brev till Searle 1979) att han misstog sig när han påstod att de "yttranden" som bildar diskurserna, inte var talakter. Utifrån denna insikt om språkets performativa kraft har tänkare som Jacques Derrida (*Force de loi*, 1994), Giorgio Agamben (*State of Exception*, 2005) och Eric Santner (*My Private Germany*, 1996) velat blottlägga en strukturell tomhet i samhällsinstitutionernas kärna, ett *inre kristillstånd* som i själva verket är deras normala men dolda existensform.

Men även psykoanalytisk kulturteori, exempelvis det lacanianska begreppet Fadersnamnet (*les noms du père*) som anger språkets och metaforens inträde och spegelstadiets avslut i barnets utveckling, är fruktbart som redskap i tolkningen av de konstnärliga verken, inte minst i analysen av relationen mellan auktoritet, språk och kroppslig realitet.

Vår studie avser inte att "ansluta sig till" eller "föra talan åt" den ena eller andra av ovannämnda teorier, men vi vill markera vår avsikt att undersökningen ska ansluta sig till en pågående intellektuell dialog som involverar olika, delvis motstridiga kulturteorier inom de humanistiska vetenskaperna och som är synnerligen relevant för förståelsen av kristillståndets betydelse och struktur i vår egen tid. Det är alltså vårt syfte att undersöka det kristillstånd som existerar inom en estetisk manifestation, eller som uppstår mellan denna och omgivande auktoritativa strukturer, konventioner eller institutioner – i synnerhet i glappet mellan tolkningar av det reala kontra det fiktiva eller symboliska. I ett antal fallstudier, som delvis kan komma att belysa varandra, undersöks olika medvetna eller omedvetna strategier och uttrycksmedel för hur denna konfrontation eller snarare kommunikationskris uppkommer och kan förstås.

Tidigare forskning, publicering, samarbeten

Några, men inte alla, av de verk som nämnts har behandlats inom konstkritiken och i katalogtexter, men endast i undantagsfall har verken problematiserats i någon större utsträckning. Elementet av opposition har framhållits, men aldrig den inre kommunikativa splittringen, eller den strukturella diskrepansen mellan verkens egen reala karaktär och omvärldens uppfattning av dem som narrativa fiktioner. Vi har själva berört frågeställningarna i vår tidigare forskning, men endast fragment av dessa tankegångar har hittills publicerats.

Litteraturen på områden som rör angränsande frågeställningar inom performancekonsten och visual culture samt filosofisk och psykoanalytisk kulturanalys är naturligtvis synnerligen omfattande. Vi vill emellertid hävda att den föreslagna studien har

potential att bidra till en fördjupad förståelse av flera aspekter av krisens roll inom det estetiska fältet, i relation till individen och till samhället i stort.

Inom ramen för projektet Kultur, Kunskap, Kris i sin helhet, är vår målsättning *inte* primärt att kartlägga hur ”kunskap med avseende på kris produceras, kommuniceras och används” i ett avseende som förutsätter kunskap och kris som varandras motsatser, där kunskap främst är ett rationellt redskap för att hantera ett utifrån kommande hot (naturkatastrof, krig, ungdomsbrottslighet, osv). Istället vill vi undersöka själva kristillståndets uttryck och effekter inom och mellan kunskapssystem, och se det kommunikativa sönderfallet – missförstånden, aggressionerna och frustrationen – som betydelsebärande, och därmed också som ingående i estetikens olika roller inom det fält som är forskningsprogrammets tema.